

УДК 94 (477) : 930.1 (082) «1921-1922»

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ У ТАБОРІ ІНТЕРНОВАНИХ ВІЙСЬК УНР (КАЛІШ, ПОЛЬЩА, 1921-1922 рр.)***Ігор Срібняк**

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, Київ, 04053, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

У статті йдеться про процес створення й особливості діяльності трьохмісячних технічних курсів з підготовки телеграфних механіків, автомеханіків та електромонтерів у таборі Каліш. Ініціатором їх заснування виступив інспектор технічних військ УНР полковник О. Козьма, який розробив тимчасове положення про їх діяльність та уклав план занять, і саме завдяки його наполегливим зусиллям стало можливим розпочати роботу згадуваних курсів з 1 вересня 1921 р. Діяльну допомогу курсам надавав таборовий осередок американської благодійної організації YMCA, який забезпечив викладачів та учнів різним навчальним приладдям. Слухачам курсів викладались лекції з фізики, хімії, основ механіки й електротехніки; на практичних заняттях ними вивчались основні види зв'язку. У грудні 1921 р. завдяки збільшенню навчального навантаження стало можливим реорганізувати технічні курси у Військову електротехнічну школу, випускні іспити в якій успішно склали лише 10 осіб. Крім того, ще близько 80 таборян отримали у ній початкові технічні знання, збільшивши у такий спосіб свої потенційні можливості у справі свого майбутнього працевлаштування в Польщі.

Ключові слова: курси, електротехнічна школа, навчання, армія УНР, Каліш, Польща

Попри значний історіографічний доробок з проблематики інтернованих вояків-українців у таборах Польщі дана дослідницька проблема є майже цілком нерозробленою. Коротка згадка про функціонування школи міститься у монографії І. Срібняка [1, с. 58-59], чого вочевидь недостатньо для отримання цілісного уявлення про цей військово-фаховий освітній заклад інтернованої у Польщі армії УНР. Так само інформація про згадувану школу відсутня й у пізніших публікаціях, присвячених історії Калішського табору, в якому впродовж 1921 – першої половини 1924 рр. утримувались інтерновані вояки-українці [2, с. 25-34; 3, с. 42-49]. Дана стаття значною мірою підготовлена на основі залучення досі ще не уведених до наукового обігу архівних документів, які зберігаються у ЦДАВО України.

Ідея про доцільність започаткування трьохмісячних курсів з підготовки телеграфних механіків, автомеханіків та електромонтерів була піднесена інспектором технічних військ УНР, військовим інженер-

електриком полковником О. Козьмою у серпні 1921 р. Ця ініціатива була підтримана начальником групи інтернованих Військ УНР у Каліші генерал-хорунжим О. Удовиченком і начальником 2-ої Волинської стрілецької дивізії генерал-хорунжим О. Загородським (останній на початку березня 1921 р. тимчасово виконував обов'язки начальника групи). Передавши у розпорядження майбутніх курсів окреме приміщення, О. Загородський також зробив необхідні призначення до її складу своїм наказом групі, окремо зобов'язавши командирів частин «стежити аби старшини та козаки, котрі записались в число слухачів курсів, акуратно посіщали лекції», а директорів курсів (сотникові А. Чистосердову) належалося «всіх манкіруючих лекціями негайно виключати зі списків слухачів» та інформувати про це штаб групи [4, арк. 8а-зв.; 5, арк. 33].

У відповідності до наказу – на директора курсів покладалась також функція матеріального забезпечення їх роботи та вирішен-

* Дану статтю було підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі. – *Авт.*

ня різних організаційних проблем. Інспекторську (навчальну) частину технічних курсів очолив полковник Олександр Іванович Козьма (рис. 1), який розробив тимчасове положення про їх діяльність та уклав план занять. Саме завдяки його наполегливим зусиллям стало можливим розпочати роботу згадуваних курсів з 1 вересня 1921 р., бо він з самого початку «взяв на себе одного весь тягар наукової справи курсів, будучи на протязі першого місяця єдинственным викладачем по всім галузям зв'язку і основам електротехніки» [4, арк. 6-8зв.].

Рис. 1. Козьма Олександр Іванович

Діяльність курсів стала можливою лише завдяки допомозі таборового осередку YMCA¹, який – за умови цілком цивільного змісту їх навчання – зобов'язався регулярно забезпечувати викладачів та учнів різними приладдям (папером, зшитками, олівцями й ін.), а також книжками з власної бібліотеки. Після отримання формальної згоди на цю вимогу старших військових начальників у Каліші, які мали погодитись, бо не мали потрібних для цього коштів, YMCA повністю задовольняла всі потреби закладу. Зокрема, нею було придбано для курсів дошку, фарби для креслень тощо, передано шапірограф для тиражування конспектів лекцій. За приблизними підрахунками на все це за перші півроку роботи курсів YMCA було витрачено близько 250 тис. м.п. [4, арк. 6-6зв.]

З початку до занять на цих курсах зголосилось близько 300 таборян (у переважній

більшості старшин), але вже за три тижні їх кількість зменшилась втричі у зв'язку із неготовністю частини інтернованих засвоювати знання зі спеціальних дисциплін. Решта слухачів впродовж двох місяців слухала лекції з фізики, хімії, основ механіки й електротехніки; а також вивчала основні види зв'язку («телеграф урядовий, телеграф військовий, телефон»). У жовтні 1921 р. до викладання на курсах було запрошено сотника М. Свєридова, поручників М. Можейка (випускника ліцею) і О. Дунічевського (абсолютанта університету), що дозволило урізноманітнити зміст навчання на курсах.

Наступного місяця частина слухачів курсів виїхала з табору до України (за дорученнями Партизансько-повстанського штабу Ю. Тютюнника), дехто перейшов до інших таборових шкіл (на курси з підготовки штабових старшин, а також «пастирські курси»), внаслідок чого кількість учасників технічних курсів скоротилась до 50 осіб. На їх прохання полковник О. Козьма продовжив курс навчання, маючи на меті «поширити їх знання в електротехніці та електромеханіці». Він також запросив до викладання на курсах полковника-інженера П. Крицького, підполковника О. Стасевича (випускника Михайлівської артилерійської академії), поручників Колодія (колишнього приватдоцента Університету св. Володимира) й ін., завдяки чому стало можливим «пройти курс [...] систематично і в необхідному об'ємі». Оцінюючи їх діяльність автори «Справоздання» сотники А. Чистосердів і П. Баранник (староста курсів) зазначали, що «всі ці лектора свою енергійну та напружену працю весь час чесно провадили лише по своїй добрій волі цілком безкорисно; по ширости своєї до нашого загального великого діла, не жалкуючи своїх сил і праці на користь своєї України» [4, арк. 7].

У листопаді 1921 р. військовим міністром УНР курсам була надана одноразова грошова допомога (30 тис. м.п.), яка ощадливо витрачалась на придбання крейди, свічок і керосину для освітлення, оскільки заняття провадились у більшості вночі, а електричне освітлення не працювало². З цієї суми лекторам упродовж листопада 1921 – лютого 1922 рр. виплачувались невеликі грошові

¹ *Young Men's Christian Association* (YMCA) – Молодіжна християнська асоціація, благодійна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу в різних європейських країнах, у т.ч. й інтернованим у таборах Польщі.

² Можна припустити, що у цей час слухачам курсів викладались спеціальні військові дисципліни (до приміру: «хімічна теорія вибухових матеріалів» та ін.), чого не можна було робити вдень з огляду на дані YMCA запевнення про «позавійськовість» навчання у цьому закладі.

винагороди – 50 м.п. за одну лекцію (перші два місяці вони працювали безоплатно) [4, арк. 5-8].

Проте, як зазначали вже згадувані автори «Справоздання», самі лектори ніколи не звертались з клопотаннями щодо оплати їх праці – «весь час вони скромно, тихо і чесно робили своє діло і довели його до кінця». Відданість лекторів Школи дорученій їм справі дала авторам цитованого «Справоздання» підстави як найкраще охарактеризувати викладачів, які «при всяких умовах готові віддати на загальну користь все, що можуть дати» [4, арк. 8зв.].

З огляду на значне збільшення обсягу занять з відповідними змінами у програмі навчання у грудні 1921 р. стало можливим реорганізувати технічні курси в Електротехнічну (військову) школу при 2-й дивізії, в якій викладалося 11 спеціальних дисциплін. Школа була покликана підготувати у стислий час досвідчених фахівців-зв'язківців для роботи у штабах та установах армії. До відвідування Школи зголосилось 35 таборян, але багатьом з них – попри щире бажання курсантів прослухати повний курс навчання – елементарно бракувало загальноосвітньої підготовки, частина з них не була готова до регулярної напруженої праці із засвоєння знань з вищої математики, хімії та механіки. До того ж обставини таборового побуту зовсім не сприяли навчанню, наслідком чого стало подальше зменшення числа слухачів Школи (до 17 осіб) [4, арк. 7-7зв.].

На початку весни 1922 р., коли переважна більшість таборян очікували виїзду з табору для проведення оплачуваних робіт, педагогічна рада Школи прийняла рішення про інтенсифікацію занять аби дати можливість слухачам закінчити курс навчання. У цей час слухачам школи викладались такі дисципліни як електротехніка, урядовий телеграф, вибухова справа, фізика (полковник О. Козьма); телефон (полковник П. Крицький); теорія вибухових матеріалів (підполковник Стасевич); тригонометрія (сотник М. Сверидів), аналітика, механіка, диференціальне й інтегральне обчислення (поручник Колодій); алгебра (поручник М. Можейко); хімія (поручник О. Дунічевський); військовий телеграф (поручник Лайко); опір матеріалів (інженер-будівельник Васильківський) [4, арк. 4-4зв., 5зв., 15]. На цей час викладацьким складом вже були укладені програми зі вказаних ди-

сциплін [4, арк. 16, 33-36], а полковник О. Козьма розробив «Положення про Скорочену військову електротехнічну школу Армії УНР»¹ [4, арк. 44-48; 6, арк. 107-113зв.].

18 березня всі виклади у Школі були завершені, після чого з 21 березня і до 12 квітня ц.р. у таборі для випускників були проведені випускні іспити (у присутності представника Генерального штабу армії УНР підполковника В. Яворського). Іспитова комісія перевірила знання випускників Школи з фізики, хімії, електротехніки, механіки, хімічної теорії вибухових речовин, диференціалів і інтегрального обчислення, вибухового діла, крім того її слухачі мали продемонструвати свої уміння користуватися телеграфом (урядовим і військовим) і телефоном (разом зі знанням їх внутрішнього устрою та принципів роботи). До складу іспитових комісій з кожної дисципліни входили генерал-хорунжий О. Порохівщиків, полковники О. Козьма, П. Крицький, М. Лорченко, С. Роцицький; підполковник О. Стасевич; сотники Шебякін, Лаврик, М. Сверидів, А. Лінденер; поручники Лайко, С. Лосевський, Колодій, М. Можейко, О. Дунічевський [7, арк. 13-13зв.].

Загалом було проіспитоване 12 осіб, з яких тільки 10 (п'ять – зі складу Волинської, чотири – зі складу Залізної дивізій та один – з Охорони Головного Отамана) [8, арк. 72] успішно склали всі випускні екзамени, отримавши відповідні свідоцтва (див. рис. 2). Їх, зокрема, отримали 9 старшин та один підстаршина (наводяться у порядку вищості випускного балу) – сотник Павло Баранник, адміністративний сотник Андрій Мусяко, поручник Микола Варакута, хорунжий Петро Яблонівський, підполковник Іван Пащенко, сотник Дмитро Неплій, адміністративний підхорунжий Микола Давидів, підполковник Микола Марченко, хорунжий Микола Куліцький і поручник Микола Костюк [4, арк. 14].

Завершення курсу навчання у Скороченій електротехнічній школі й успішне складання іспитів десятьма її слухачами – стало ще одним вагомим досягненням як командування групи інтернованих Військ УНР у Каліші, так і групи небайдужих старшин,

¹ Це «Положення» було затверджено наказом (ч. 37 від 17 травня 1922 р.) генерал-інспектора Військ УНР О. Удовиченка (див.: ЦДАВО України. Ф.1078. Оп.2. Спр.294. Арк. 60), після чого воно було ухвалено Радою народних міністрів УНР як «Закон про скорочену Електро-технічну школу Армії У.Н.Р.» (див.: ЦДАВО України. Ф.1075. Оп.2. Спр.879. Арк. 52-52зв.).

завдяки спільним зусиллям яких у таборі впродовж семи місяців тривали виклади на технічних курсах, трансформованих невдовзі у Скорочену військову електротехнічну школу армії УНР. За цей час початкові технічні знання у ній отримали близька 80 таборян, збільшивши у такий спосіб свої потенційні можливості у справі свого майбутнього працевлаштування в Польщі.

Робота курсів стала можливою завдяки матеріальній допомозі, яка надавалася таборовою YMCA, що задовольняла потреби слухачів у витратних матеріалах, а також уможливила тиражування навчальних матеріалів. І хоча курси здійснили лише один випуск своїх слухачів (здійснити наступний набір не видавалося можливим через повну відсутність потрібних для цього матеріальних ресурсів), саме їх існування в умовах

таборової ізоляції свідчило про відданість лекторів і слухачів ідеї національного відродження України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.). Київ-Філадельфія. 1997. С. 58-59.
2. Срібняк І. Хроніка життя інтернованих вояків-українців у таборі Каліш (1922 р.) // Сумська старовина. Суми. 2017. № LI. С. 25-34.
3. Срібняк І. Табір інтернованих Військ УНР у Каліші, Польща (перша половина 1921 р.): моральний стан старшинства та заходи з його нормалізації // Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 1 (21) (січень-березень). Т. 2. С. 42-49.
4. Центральний держархів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф.1075. Оп.2. Спр.879. Арк.1-168.
5. ЦДАВО України. Ф.1078. Оп.2. Спр.255. Арк.1-92.
6. ЦДАВО України. Ф.1078. Оп.2. Спр.294. Арк.1-217.
7. ЦДАВО України. Ф.1078. Оп.2. Спр.295. Арк.1-184.
8. ЦДАВО України. Ф.1078. Оп.2. Спр.200. Арк.1-230.

Sribniak Ihor

Establishment And Activity of the Electrotechnical School in the Camp for Interned UNR Troops (Kalish, Poland, 1921-1922)

The initiator of the establishment of three-months technical courses for the training of telegraph mechanics, car mechanics and electricians was the UNR Inspector of Technical Troops, colonel O. Kozma in August, 1921. The idea was supported by the senior military commanders of the UNR interned troops in Kalish. In particular, the commander of the 2nd Volyn Division General-Khorunzhiy O. Zagrodskiy gave to the disposal of future courses a separate premise and made the necessary appointments to their staff by his order to the group. The teaching department was headed by colonel O. Kozma, who worked out a temporary statute of their activity and drew up the syllabus; and just owing to his supreme efforts it became possible to start the work of the courses from September 1, 1921.

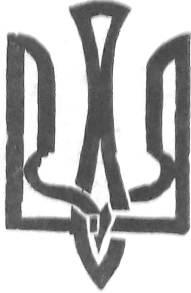
The courses became possible only thanks to the assistance of the camp branch of the American charitable organization YMCA, which, (having received assurances of the fully civilian content of their training), incurred obligations to regularly provide teachers and students with various supplies and books from their own library. For the needs of the courses, it purchased a board, ink for engineering drawing, shapirograph for duplicating lecture notes etc.

At first, about 300 inmates agreed to have a course, but in a short time their number decreased threefold. The students attended the lectures on physics, chemistry, basics of mechanics and electrical engineering; during the practical classes they studied the main types of communication. In December 1921, due to increased training load, it became possible to reorganize the technical courses into the Military Electrotechnical School, attached to the 2nd Division, which taught 11 special subjects. The purpose of the school was within a short time to train experienced communication specialists for work in the army headquarters and subdivisions.

The completion of the School course and the successful passing of the examinations by ten of its students was one more significant achievement of the command of the interned UNR troops in Kalish, as well as the group of not indifferent senior officers, thanks to the joint efforts of which the technical courses worked for seven months, and later they were transformed into the Abridged Military Electrotechnical School of the UNR Army. During that time, about 80 inmates received basic technical knowledge in it, thus increasing the potentialities of their future employment in Poland. And though the courses carried out only one graduation of students, the fact of their existence in the conditions of camp isolation indicated the dedication of lecturers and listeners to the idea of national revival of Ukraine.

Keywords: courses, Electrical Engineering School, training, UNR Army, Kalish, Poland

Н.

У. Р.

С В І Д О Ц Т В О .

Видано це свідоцтво Поліценко Івану
Константиновичу віри православної, який народився 1894 року
5-го травня в тім, що він прослухав восьмимісячні ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІ
 КУРСИ, тримав іспит і виявив при цьому такі знання:

Електротехніка	(11) одинадцять
Механіка	(11) одинадцять
Фізика	(11) одинадцять
Хемія	(12) дванадцять
Диферен. та інтегр. обчислення	(12) дванадцять
Телеграф урядовий	(10) десять
Телеграф військовий	(11) одинадцять
Телефонне діло	(10) десять
Вибухове діло	(11) одинадцять
Хемічна теорія вибухових матеріалів	(11) одинадцять

На підставі цього й видано Поліценко Івану
 це свідоцтво про закінчення Електротехнічних курсів, що підписами й відтиском печатки „Інспектор Технічних Військ Дієвої Армії“ стверджується.

..... 192..... року.

ДИРЕКТОР КУРСІВ

ІНСПЕКТОР КУРСІВ
 ВІЙСЬКОВИЙ ІНЖЕНЕР-ЕЛЕКТРИК Полковник Козин

Рис. 2. Свідоцтво про закінчення електротехнічних курсів.